

ЗИЯТКЕРЛІК БҰЗЫЛЫСТАРЫ БАР БАЛАЛАРМЕН ЖҮРГІЗІЛЕТІН ТҮЗЕТЕ-ДАМУ ЖҰМЫСТАРЫ

Болтабай Акмерей Узакбайқызы

студенті, Академик Е.А.Бөкетов атындағы Қарағанды университеті, ҚР, Қарағанды қ.

Аманбекова Акнур Балтабайқызы

научный руководитель, Академик Е. А. Бөкетов атындағы арнайы және инклюзивті білім беру кафедрасының оқытушысы, ҚР, Қарағанды қ.

Аңдатпа. Бұл мақалада зияткерлік бұзылыстары бар балалармен жүргізілетін түзете-дамыту жұмыстарының теориялық негіздері мен тәжірибелік аспектілері қарастырылады. Балалардың психикалық даму ерекшеліктері, педагогтың рөлі, түзету жұмысының құрылымы мен әдіс-тәсілдері жан-жақты сипатталады. Сонымен қатар, инклюзивті білім берудегі өзекті мәселелер мен ата-анамен ынтымақтастықтың маңыздылығы ашылады.

Түйін сөздер: зияткерлік бұзылыс, арнайы педагогика, түзете-дамыту жұмысы, инклюзия, даму ерекшеліктері, педагогикалық әдістер.

Кіріспе. Қазіргі білім беру жүйесінің басты бағыттарының бірі – ерекше білім беруге қажеттілігі бар балаларға қолжетімді, сапалы және бейімделген білім беру мүмкіндігін жасау. Бұл тұрғыда зияткерлік бұзылыстары бар балалардың білім алуын ұйымдастыру өзекті мәселе болып отыр. Арнайы педагогика саласында жүргізілетін түзете-дамыту жұмыстарының мазмұны мен әдістері осы санаттағы балалардың танымдық қабілеттері мен жеке ерекшеліктерін ескере отырып қалыптастырылады. Зияткерлік бұзылыстары бар оқушылар жалпыға бірдей білім беру бағдарламаларын толық меңгере алмайды, сондықтан олар үшін арнайы бейімделген бағдарламалар мен түзету жұмыстары қажет. Бұл жұмыстар баланың жалпы дамуына ғана емес, әлеуметтік бейімделуіне де зор ықпал етеді.

Зияткерлік бұзылыстары бар балалардың психологиялық-педагогикалық сипаттамасы

Зияткерлік бұзылыстар – танымдық процестердің дамуындағы айтарлықтай ауытқулармен сипатталатын жағдай. Оған туа біткен (тұқымқуалаушылық, жүктілік пен босану кезіндегі асқынулар) және жүре пайда болған (орталық жүйке жүйесінің зақымдануы, әлеуметтік-психологиялық факторлар) себептер әсер етеді. Мұндай балаларда ойлау, есте сақтау, сөйлеу, назар аудару және қимыл-қозғалыс дағдылары баяу дамиды. Эмоциялық-ерік аясы әлсіз, мінез-құлқы тұрақсыз, тез шаршап, жаңа тапсырмаларды орындауда қиындық көреді. Көп жағдайда дербестік дағдылары (киіну, жуыну, тамақтану) қалыптаспаған. Сондықтан түзету жұмысы тек білім берумен шектелмей, тұрмыстық және әлеуметтік бейімделу дағдыларын дамытуға да бағытталуы тиіс.

Түзете-дамыту жұмысының бағыттары мен ерекшеліктері

Зияткерлік бұзылыстары бар балалармен жүргізілетін түзету жұмыстары баланың дамуының әртүрлі салаларын қамтиды. Бұл жұмыстар кешенді түрде, педагогикалық, психологиялық

және әлеуметтік бағытта ұйымдастырылады.

1. Когнитивті дамуды қолдау

Балалардың зейіні мен есте сақтау қабілетін дамыту үшін арнайы ойындар, логикалық жаттығулар, суретпен жұмыс, құрылымдық тапсырмалар қолданылады. Көп жағдайда көрнекілік әдістер мен практикалық әрекетке сүйену тиімді нәтиже береді. Мысалы, «артық затты тап», «заттарды топтастыр», «оқиға ретін анықта» секілді жаттығулар баланың ойлау қабілетін ынталандырады.

2. Сөйлеуді дамыту

Зияткерлік бұзылыстары бар балалардың көпшілігінде сөйлеудің барлық компоненттері – дыбыстау, лексика, грамматикалық құрылым – бұзылған. Түзету жұмысы дыбыстық мәдениетті қалыптастырудан басталып, сөздік қорды байыту, фразалық сөйлеуді дамыту, сұрақ-жауап жүргізу әдістерімен жалғасады. Сонымен қатар логопедиялық массаж бен артикуляциялық жаттығулар да қолданылады.

3. Қимыл-қозғалыс дағдыларын жетілдіру

Моториканы дамыту – жалпы және ұсақ моториканы жетілдіру арқылы жүзеге асырылады. Бұлшық ет жүйесін дамыту арқылы бала өз денесін дұрыс басқара алады. Жіпке моншақ тізу, сурет салу, мозаика, саусақ жаттығулары — ұсақ моторикаға арналған тиімді әдістердің бірі.

4. Әлеуметтік бейімделу мен дербестік

Баланы өз-өзіне қызмет етуге, қоғамда өзін дұрыс ұстауға, қарапайым ережелерді сақтауға үйрету қажет. Әлеуметтік ойындар, рөлдік сценкалар, күн тәртібін сақтау — бұның барлығы баланың әлеуметтену деңгейін арттырады.

Арнайы педагогтың рөлі мен әдіснамасы

Арнайы педагог баланың даму динамикасын, білім алу деңгейін, мінез-құлық ерекшеліктерін мұқият зерттей отырып, жеке және топтық жұмыс түрлерін жоспарлайды. Сабақтар құрылымы қарапайым, қысқа және түсінікті болуы тиіс. Қайталанушылық пен мадақтау — оқу материалының тиімді меңгерілуін қамтамасыз ететін маңызды факторлар. Сонымен қатар, педагог мультимедиялық құралдарды, дидактикалық материалдарды, сенсорлық ойыншықтарды қолдана отырып, баланың танымдық белсенділігін арттыруға ықпал етеді. Ата-аналар түзету жұмысының белсенді қатысушысы болуы тиіс. Педагог оларға жүйелі түрде кеңес беріп, баланың жетістіктері мен қиындықтары туралы ақпарат беріп отырады. Үй тапсырмаларын бірлесіп орындау, күн тәртібін сақтау, мадақтау арқылы ата-аналар балаға қажетті қолдау көрсете алады. Бұл балада сенімділік пен тұрақтылық сезімін қалыптастырады.

Практикалық тәжірибеден мысал

2025 жылдың көктемінде арнайы мектеп-интернатта өткен педагогикалық тәжірибе барысында 1-сынып оқушыларымен түзете-дамыту сабақтары өткізілді. Оқушылардың барлығы ТҚАЗ санатына жататын, зияткерлік бұзылыстары бар балалар еді. Сабақтардың мақсаты — когнитивті және сөйлеу дағдыларын дамыту, ұсақ моторика мен өзін-өзі ұстау дағдыларын қалыптастыру. Сабақта қолданылған әдістер: көрнекілікпен түсіндіру, ойын арқылы үйрету, жекелеп жұмыс жүргізу. Қолданылған тапсырмалар: заттарды топтастыру, «не артық?» ойыны, сурет бойынша сөйлем құрау, құммен жұмыс, қимыл-ойындар. Нәтижесінде оқушылардың назар тұрақтылығы мен сөздік қорында оң өзгерістер байқалды. Кейбір оқушылар қарапайым диалог жүргізуге бейімделе бастады.

Қорытынды

Зияткерлік бұзылыстары бар балалармен жүргізілетін түзете-дамыту жұмыстарының тиімділігі – кешенділік, жүйелілік және жеке тәсілге негізделеді. Арнайы педагогтың кәсіби

құзыреттілігі, ата-анамен тығыз байланысы және балаға деген қолдау — оң нәтижеге қол жеткізудің негізгі шарттары. Осындай жұмыстың арқасында балалардың өмір сүру сапасы жақсарады, әлеуметтену деңгейі артады және олар өз әлеуетін толық ашуға мүмкіндік алады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Айтжанова А.К. Инклюзивті білім беру негіздері. – Астана: Ұлт ұстазы, 2020.
2. Волкова Г.Н., Певзнер М.С. Специальная психология. – М.: Владос, 2005.
3. Жұмабекова А.Б. Арнайы педагогика. – Алматы: Қазақ университеті, 2021.
4. Кучер Т.А. Диагностика и коррекция умственного развития. – М.: Педагогика, 2017.
5. Рысқұлова А.Ә. Балабақшадағы жалпы сөйлеу тілі дамымаған балалармен түзете-дамыту жұмыстары // Баишев университетінің хабаршысы. – 2024. – №3.
6. Сулейменова М.У. Зиятында бұзылыстары бар балаларды түзете дамытып оқыту // Кемеңгер ұстаз журналы. – 2025. – №1.
7. Салмина Н.Г. Методы работы с детьми с интеллектуальными нарушениями. – М.: Академкнига, 2018.